

Inhoudsopgave

1. INLEIDING.....	5
2. HISTORIE DEN HELDER.....	6
2.1 ONTWIKKELING GEMEENTE DEN HELDER TOT 1850	6
2.2 BODEMGESTELDHEID	8
2.3 GRONDGEBRUIK	9
2.4 INFRASTRUCTUUR	11
2.5 NEDERZETTINGSSTRUCTUUR	14
2.6 BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK	20
2.7 STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE	22
2.8 GEBIEDEN MET BIJZONDERE WAARDEN	23
3. BEGRIPSBEPALING CULTUURHISTORISCHE WAARDEN.....	24
3.1 HISTORISCHE (STEDEN)BOUWKUNST	24
3.2 ARCHEOLOGIE	24
3.3 HISTORISCHE GEOGRAFIE	25
4. VISIE EN DOELSTELLING	26
4.1 VISIE	26
4.2 DOELSTELLING	26
5. PARTNERS IN DE ZORG VOOR CULTUURHISTORIE EN HUN INSTRUMENTEN	27
5.1 RIJK	27
5.2 PROVINCIE	29
6. STAND VAN ZAKEN DEN HELDER.....	31
6.1 HISTORISCHE (STEDEN)BOUWKUNST	31
6.2 ARCHEOLOGIE	32
6.3 HISTORISCHE GEOGRAFIE	32
7. ALGEMENE HOOFDLIJNEN VAN BELEID	33
7.1 AANBEVELINGEN BESTAAND BELEID	33
7.2 NIEUWE BELEIDSVOORNEMENS	33
8. HOOFDLIJNEN VAN BELEID HISTORISCHE (STEDEN)BOUWKUNST	35
8.1 BESTAAND BELEID HISTORISCHE (STEDEN)BOUWKUNST	35
8.2 NIEUWE BELEIDSVOORNEMENS HISTORISCHE (STEDEN)BOUWKUNST	39
8.3 BESCHERMING NAUTISCHE MONUMENTEN.	42
9. HOOFDLIJNEN VAN BELEID INZAKE ARCHEOLOGIE	43
9.1 INLEIDING	43
9.2 ARCHEOLOGISCH BELEID BIJ RIJK EN PROVINCIE	43
9.3 BESCHRIJVING VAN HET BODEMARCHIEF	44
9.4 HOOFDLIJNEN ARCHEOLOGISCH BELEID	47
9.5 ARCHEOLOGISCH BELEID PER GEBIED	49
9.6 BEHEER EN UITVOERING	64
9.7 FINANCIERING VAN HET ARCHEOLOGIEBELEID	66
9.8 SAMENVATTING HOOFDLIJNEN BELEID	67
10. HOOFDLIJNEN VAN BELEID HISTORISCHE GEOGRAFIE	68
11. BELEIDSUITGANGSPUNTEN EN VOORSTELLEN VOORLICHTING EN EDUCATIE.....	69
11.1 VOORLICHTING EN BEWUSTWORDING	69
11.2 EDUCATIE	69

INHOUDSOPGAVE (VERVOLG)

BIJLAGEN.....70

LITERATUUR EN ANDERE BRONNEN.....76

ADRESLIJST 77

TABEL 1: ARCHEOLOGIECRITERIA PER LOCATIE.....78

TABEL 2: ARCHEOLOGISCHE PERIODEN.....79

COLOFON 80

1. Inleiding

In deze beleidsnota wordt een algemene aanzet gegeven voor een cultuurhistorisch beleid in Den Helder. In de nota wordt achtereenvolgens kort aangegeven welke partners Den Helder heeft bij de zorg voor de cultuurhistorie en wordt de huidige stand van zaken weergegeven. Daarna worden aanbevelingen gedaan die leiden tot een betere inzetbaarheid van een aantal bestaande instrumenten. Als laatste is een aantal nieuwe beleidsvoornemens geformuleerd en worden uitvoeringsvoorstellen gedaan die leiden tot concretisering van de doelstellingen.

2. Historie Den Helder

2.1 Ontwikkeling gemeente Den Helder tot 1850

De gemeente Den Helder is vanuit een waddeneiland ontstaan.

In het verleden hield het vasteland van Holland op bij 'Pethem bi der Zipe'. Ten noorden van 'Pethem bi der Zipe' lagen vier waddeneilanden waaronder 'het Eijlandt van Huysduijnen'. Vanuit dit eiland is de gemeente Den Helder ontstaan.

Het dorpje Huisduinen waarnaar het eiland vernoemd werd, dateert al uit het begin van de 8ste eeuw en lag aan de westzijde van het eiland. Rond 1500 ontstond het gehucht Helder (of Hellere) op het eiland.

Dit gehucht lag ca. 1 km. ten noorden van het huidige Oud Den Helder, op een plek waar nu zee is.

In de loop der eeuwen werden grote delen van de noord- en westzijde van het eiland verzwoegen door de zee. Alhoewel aan de zuidoostzijde van het eiland in de 15de en 16de eeuw weer nieuwe gronden werden ingedijkt, de tegenwoordige polder Helder en Huisduinen, bleef de zee het land bedreigen.

In 1610 werd tussen 'Het Eijlandt van Huysduijnen' en de polder Callantssoog de Oldenbarneveltsdijk aangelegd om de zeedijken van de nieuwe polders Zijpe en Wieringerwaard te beschermen tegen de Noordzee. Door deze dijk werd het eiland verbonden met het vaste land van Holland. Het kweldergebied Buitenveld, dat achter deze Oldenbarneveltsdijk lag, kwam nu alleen nog maar onder water te staan via het Marsdiep.

In 1817, toen bij het graven van het kanaal Nieuwediep-Zijpe de Koegras Zeedijk aan de oostzijde van het Buitenveld werd aangelegd, werd dit kweldergebied ingepolderd en ontstond de polder Het Koegras.

De gemeente Den Helder bestond vanaf nu uit het voormalige eiland Huisduinen met haar aanpolderingen en het noordelijk deel van de polder Het Koegras.

Het zuidelijke gedeelte van de polder Het Koegras behoort bij de gemeente Callantssoog.

Het kanaal Nieuwediep-Zijpe werd gegraven naar aanleiding van de ontwikkeling van de haven van Den Helder.

In 1781 had de Staten-Generaal besloten om het Nieuwediep aan te wijzen tot een veilige ligplaats voor oorlogsschepen. Nog in datzelfde jaar werd met de aanleg van een haven begonnen aan de noordoostzijde van het voormalige eiland. Hierbij werd volgens plannen van Laurens Brandligt gebruik gemaakt van de getidekreek aldaar en van nieuwe leidammen.

De aanleg van een oorlogshaven bracht de noodzaak van verdedigingswerken met zich mee. Er werd een eenvoudig stelsel van kustbatterijen aangelegd om zo een kustfront te vormen. Ten tijde van de aanleg van de haven en het kustfront bestond de gemeente Den Helder slechts uit het vissersdorp Huisduinen en het oude dorp Helder (de tegenwoordige buurt Oud Den Helder).

Na de Engels-Russische invasie van 1799 bleek dat er naast een kustverdediging ook dringend behoefte was aan een landverdediging. Onder Napoleon werd er begonnen aan de bouw van de vestingwerken voor de landverdediging (de Stelling van Den Helder), waarbij de Nederlandse inspecteur-generaal van de Waterstaat Jan Blanken Jansz. een groot aandeel in het ontwerp had.

De landverdediging zou gaan bestaan uit een gordel van vestingwerken welke vanaf de zuidzijde van de haven met een ruime boog tot aan de westzijde van het dorp Helder werden aangelegd. Het dorp Helder had in 1803 al een omwalling gekregen.

Het meest westelijk kwam Fort Lasalle (nu Fort Erfprins geheten) te liggen. In het midden van de verdedigings-linie Fort L'Ecluse (Fort Dirksz. Admiraal) en in het oosten Fort Dugommier (Het Nieuwe Werk, later Fort Oost- en Westoever). Deze met bastions en ravelijnen omgeven forten werden onderling verbonden door een verbindingswal met gracht (de linie). Aan de kustzijde werden nog de forten Morland (Kijkduin) en Dufalga (Falga) gebouwd. Het fort Dufalga is echter nooit geheel gereed gekomen en in 1913 werd het werk reeds vernietigd.

Het oorspronkelijke plan tot landverdediging voorzag in een nog uitgebreidere verdediging waarbij onder meer ook een fort (Fort Risban) bij de haven aan de noordzijde van Den Helder was gedacht. Door het vertrek van Napoleon in 1813 en de stichting van het Koninkrijk der Nederlanden werden deze Franse plannen echter niet verder uitgevoerd. Wel werd de aanleg van de Stelling van Den Helder in sterk vereenvoudigde vorm voortgezet onder koning Willem I. Onder hem werd ook de reeds tijdens het bewind van Napoleon gestarte bouw van het marine-etablissement De Werf (nu Rijkswerf geheten) in een vereenvoudigde versie voltooid.

De discussie over een fort bij de haven bleef echter ook na 1813 aanhouden. Ondanks het feit dat Jan Blanken meerdere pogingen aan het adres van de koning deed om dit fort te mogen bouwen, zou pas in 1880-'84 het pantserfort op de Harssens bij de haven worden aangelegd. Dit fort zou de sluitsteen vormen van het oorspronkelijke plan van Blanken voor de Stelling van Den Helder.

Aangezien de linie ruim was uitgelegd rondom Oud Den Helder en de haven kon de stad zich daarbinnen na 1813 zonder moeite uitbreiden. Toen in 1825 het kanaal Nieuwediep-Zijpe opging in het in 1824 geopende Noordhollands Kanaal en in 1828 het Helders Kanaal werd gegraven als verbinding tussen Oud Den Helder en het Noordhollands Kanaal, zou de 'stad' inderdaad aanstalten gaan maken om zich uit te breiden.

Bij de haven ontstond een nieuwe woonbuurt, Nieuwediep geheten, welke ten noorden van de Werf kwam te liggen en zich langs het Helders Kanaal uitbreidde. Het Helders Kanaal vormde de enige verbinding tussen deze nieuwe wijk en het Oude Helder. Langs dit Helders Kanaal kwam na 1830 steeds meer bebouwing te staan. Ook het stuk van het Helders Kanaal bij de Westgracht en de Keizersgracht werd langzaam aan bebouwd, evenals de eerste straten van de achter het Helders Kanaal gelegen buurten zonder planmatige opzet bebouwd werden.

Rond 1850 bestond de gemeente Den Helder dus, naast het buitengebied en het dorpje Huisduinen, uit het Oude Helder in het noordwesten van de gemeente en de nieuwe buurt Nieuwediep in het oosten. Deze twee woonkernen groeiden langs het Helders Kanaal naar elkaar toe. Behalve langs dit deel van het Helders Kanaal was er rond 1850 al bebouwing langs het gehele Helders Kanaal, evenals in enkele straten in de direct achter het Helders Kanaal gelegen buurten.

Tot 1850 breidde de bebouwing in het dorp Huisduinen zich nauwelijks uit, afgezien van de bouw van het fort Kijkduin en de vuurtoren. In deze vroege ruimtelijke ontwikkelingen is het latere Julianadorp nog niet betrokken aangezien dit dorp pas kort na de eeuwwisseling is gesticht (zie 6.4 Julianadorp).

2.2 Bodemgesteldheid

De bodem van de gemeente Den Helder is voor het grootste deel ontstaan uit ingesloten strandvlakten. Aan de oost-en zuidoostzijde van de gemeente zijn enkele vlakten van getijafzettingen. Zowel op de strandvlakten als op de getijafzettingen heeft zich in de loop der tijd jonge zeeklei, zowel kalkhoudend als kalkarm, afgezet.

Aan de westzijde van de gemeente bestaat de bodem uit zandgronden (lage en hoge kustduinen) welke eveneens zowel kalkhoudend als kalkarm zijn.

De terreinhoogte van de gemeente ligt gemiddeld tussen de - 0.1 en + 0.7 meter N.A.P. Het duingebied ligt tussen de + 1.8 en + 20 meter N.A.P.

De gronden van het voormalige eiland Huisduinen liggen hoger waardoor deze een natuurlijke afwatering hebben. De ten oosten en noordoosten van het voormalige eiland ingepolderde gronden wateren via vaarten met sluisjes af op het Noordhollands Kanaal, het Helders Kanaal en de Buitenlinie-gracht. Deze drie wateren weer via de Koopvaardersbinnenhaven uit op het Nieuwediep.

De zuidelijk gelegen in 1818 drooggelegde polder Het Koe gras watert ook via vaarten en sluizen uit op het Noordhollands Kanaal. Het afwateringspatroon is in de periode 1850-1940 niet veranderd.

2.3 Grondgebruik

Situatie 1850

De grond van de gemeente Den Helder is in 1850 op verscheidene manieren in gebruik.

In het gebied buiten de linie, de polder Het Koegras en een gedeelte van de Polder Helder- en Huisduinen, is het grondgebruik voornamelijk agrarisch. Met name veel wei- en hooilanden zijn rond 1850 in deze polders te vinden. Ook twee nollengebieden, De Schooten en De Garst, zijn in deze periode in de polders te vinden.

De grond aan de westzijde van de gemeente is duingebied en loopt in een smalle strook van noord naar zuid.

De verkaveling in de polder Helder- en Huisduinen is één van een mengvorm; kleine, rechthoekige maar onregelmatig uitgelegde kavels.

De verkaveling van de polder Het Koegras bestond oorspronkelijk uit 54 grote rechthoekige kavels (waarbij er 12 onder de gemeente Callantsog vallen).

Binnen de linie is de grond van Den Helder in 1850 in gebruik als militair terrein (de forten, havenwerken en linie zelf en het marine-etablissement De Werf) en als woongebied. De overige grond was in gebruik voor akkerbouw of lag braak.

De verkaveling binnen de linie bestond uit smalle rechthoekige kavels.

Ontwikkeling tot 1940

Tot 1940 vonden er in het grondgebruik van het buitengebied niet veel veranderingen plaats. Wel werden de grote kavels van de polder Het Koegras na 1900 gesplitst. Dit hield verband met de komst van kunstmest en een betere bemaling, waardoor men met kleinere percelen kon volstaan.

Het duingebied in de gemeente bleef in de periode 1850-1940 vrijwel hetzelfde.

In het gebruik van de grond binnen de linie vonden wel veranderingen plaats. Langzamerhand werden de akkergronden of braakliggende gronden binnen de linie bebouwd, waarbij het stratenpatroon voornamelijk werd geënt op de oude kavelstructuur.

Na 1940 hebben er in het grondgebruik van het buitengebied wel grote veranderingen plaatsgevonden. Vanaf de jaren '50 is de bloembollenteelt een zeer belangrijke bedrijfstak geworden in de polder Het Koegras; vele weilanden zijn hiertoe geschikt gemaakt.

Daarnaast ging de stad zich buiten de linie uitbreiden en verrezen er grote nieuwbouwwijken op het grondgebied ten zuiden van de linie (in de polder Het Koegras). Het Nollengebied De Schooten viel aan deze stadsuitbreiding ten prooi.

Landschapsbeeld

Het landschapsbeeld in de gemeente Den Helder geeft in het buitengebied in de periode 1850-1940 een open beeld te zien. Langs rechte en regelmatig uitgelegde wegen en vaarten bevindt zich op regelmatige afstand van elkaar bebouwing, voornamelijk bestaande uit (stolp-)boerderijen. Het nollengebied De Garst ligt als een kleine heuvel in het polderlandschap.

Het kruisdorp Julianadorp geeft lintbebouwing te zien, evenals het vissersdorp Huisduinen.

Aan de westzijde van de gemeente verrijzen aan de horizon de duinen, met ten zuiden van Huisduinen het natuurpark 'Donkere Duinen'.

De vanaf de mobilisatie (1914-'18) aangelegde Nederlandse betonnen verdedigingswerken en later de in de Tweede Wereldoorlog gebouwde Duitse bunkers, bepalen ook voor een groot deel het aanzien van het buitengebied.

Verder komt in het buitengebied, met uitzondering van de weg-en erfbeplanting, betrekkelijk weinig geboomte voor.

In de stad Den Helder wordt het aanzien bepaald door de forten en de linie rondom de stad, door de Rijkswerf (marine) en de havenwerken en door de stedelijke bebouwing.

2.4 Infrastructuur

Wegen en waterwegen

De waterwegen zijn in de periode 1850-1940 in het buitengebied niet veranderd. Wel heeft het wegennet van het buitengebied in deze periode een kleine verandering ondergaan, in de vorm van verharding en/of uitbreidingen.

Zowel de wegen als waterwegen lopen in het buitengebied hoofdzakelijk in noord-zuid en west-oost richting.

De weg welke langs de Schoolvaart tot aan het Langevliet liep, is rond 1900 bij de stichting van Julianadorp doorgetrokken tot het Noordhollands Kanaal.

Voorts is na 1916 de weg langs het Langevliet doorgetrokken in noordelijke richting, door Fort Dirksz. Admiraal heen richting de stad Den Helder.

Over de buitenlinie, welke de forten onderling verbond, liep tot 1916 ook een weg (de Gemeenschapsweg). In de periode na 1916 is het gebruik van de buitenlinie als weg opgeheven.

In 1924 is de Duinweg, welke van Huisduinen in zuidelijke richting naar Groote Keeten en Callantsoog liep, aangelegd.

De wegen in het buitengebied hadden, met uitzondering van de weg langs het Noordhollands Kanaal, een lokale functie. De weg langs het Noordhollands Kanaal was van regionaal belang, daar zij Alkmaar met Den Helder verbond. Deze laatste weg was in 1850 al verhard, terwijl de overige wegen in de periode 1850-1940 verhard werden.

De vaarten in het buitengebied hadden in de periode 1850-1940 voornamelijk een afwateringsfunctie. De afwatering vond plaats via het van noord naar zuid lopende Noordhollands Kanaal. Dit in 1824 gegraven Noordhollands Kanaal had ook een verkeersfunctie. Zeeschepen voeren van Den Helder via het kanaal naar Amsterdam. In de periode tot 1940 boette het Noordhollands Kanaal aan betekenis in wat betreft haar verkeersfunctie voor zeeschepen door de opening van het Noordzeekanaal in 1876. Wel bleef het kanaal belangrijk voor de binnenvaart, de afwatering en in toenemende mate voor de recreatie.

De bij het oppervlak van de gemeente Den Helder behorende zee won in de periode 1850-1940 door kustafslag iets aan terrein.

Bij de uitbreiding van de bebouwing binnen de linie in de periode 1850-1940 is het patroon van de hoofdwegen afgeleid van de al van ouds hier aanwezige vijfsprong van landwegen.

Vanuit deze vijfsprong, die zich bevond waar nu de watertoren staat, hebben zich in de periode 1850-1940 de Polderweg, Javastraat, Middenweg, Boerhaavestraat en Spoorstraat ontwikkeld. Deze straten zijn dus eigenlijk oude landwegen welke zich in de periode 1850-1940 hebben ontwikkeld tot de hoofdstraten tussen de verschillende buurten.

Voorts hebben zich natuurlijk vele andere straten in het gebied binnen de linie in de periode 1850-1940 ontwikkeld. (zie hiervoor afbeelding 4 t/m 13 en 6. Nederzettingsstructuur).

Wat de waterwegen binnen de linie betreft is er niet veel veranderd in de periode 1850-1940.

Het Helders Kanaal welke vanaf het Noordhollands Kanaal langs de Achterbinnenhaven, Keizersgracht en Kanaalweg naar Oud Den Helder liep, heeft in de periode 1850-1940 dezelfde loop behouden. Ook de Koopvaardersbinnenhaven, de Buitenliniegracht en het water rondom de forten zijn in de periode 1850-1940 niet veranderd.

Rond 1920 werd op de plek van de voormalige omwalling van Oud Den Helder de Singel aangelegd. Deze Singel werd in het kader van het uitbreidingsplan van 1909 (zie 6.2.3 Nederzettingsstructuur Den Helder in hoofdlijnen, 1850-1940) als spuikanaal voor verversing van het Helders Kanaal aangelegd.

De haven heeft in de periode 1850-1940 bijna dezelfde oppervlakte en grootte behouden. Alleen hebben rond 1910 aanplantingen aan de oostzijde van de leidam, welke oostelijk voor de haven lag, plaats gevonden. Op deze aanplantingen werd gebouwd ten behoeve van de haven.

Pas na de Tweede Wereldoorlog, naar aanleiding van het besluit van 29 juni 1947 om Den Helder als enige marine-basis van ons land in te richten, hebben de marine-haven en haar werkplaatsen grote veranderingen en uitbreidingen ondergaan.

Dijken en kaden

De aan drie zijden aan water grenzende gemeente Den Helder werd in de periode 1850-1940 door duinen en dijken omgeven om het water te keren.

Aan de westzijde van de gemeente had (en heeft) de duinenrij deze waterkerende functie en aan de noord- en oostzijde zijn hiervoor dijken aangelegd. (respectievelijk de Helderse Zeedijk en Koegras Zeedijk).

In de periode 1850-1940 zijn deze dijken enkele keren verhoogd en verbreed. De Helderse Zeedijk, welke aan de noordzijde van de gemeente ligt en loopt van Het Wierhoofd richting Huisduinen, is in deze periode iets verder uitgebreid richting het dorp Huisduinen.

Op de kaart van Kuyper uit 1867 staat nog de 'Verloren Dijk' midden op het polderland aangegeven. Deze slaperdijk liep van Fort Dirksz. Admiraal via een haakse bocht in het westen naar het nollengebied de Garst.

Op de topografische kaart van 1913 is een gedeelte van deze dijk al verdwenen en op de kaart van 1946 is de 'Verloren Dijk' geheel verdwenen en alleen nog zichtbaar in de verkavelingsstructuur.

Spoorlijn

In 1865 werd de spoorlijn Alkmaar-Den Helder geopend. Deze lijn kwam in het zuid-oosten de gemeente Den Helder binnen en had haar eindpunt geheel in het noorden van Den Helder, tegen het Helders Kanaal aan.

In 1867 werd de spoorlijn doorgetrokken tot Haarlem en in 1878 tot Amsterdam.

De spoorlijn en haar eindstation hadden invloed op de groei en ontwikkeling van Den Helder. Doordat het eindstation precies tussen twee groeiende kernen van Den Helder gesitueerd werd, werd het aaneengroeien der afzonderlijke kernen hierdoor bevorderd (zie verder 6. Nederzettingsstructuur).

Bij het binnenkomen van de stad had de spoorlijn een aftakking naar de haven, dit voor goederenvervoer naar de spoorweg-haven, welke ten westen van Fort Westoever lag.

Ook bevond zich in de periode 1896-1917 een tramlijn in de gemeente Den Helder. Deze zomerlijn liep vanaf Het Wierhoofd (het punt waar de veerboten van Texel aankwamen) parallel aan de Helderse Zeedijk naar de badplaats Huisduinen. In de periode 1907-1910 is de spoorlijn, met een spoorbreedte van 700 mm. de smalste lijn van Nederland, wegens bedrijfswisselingen gesloten geweest.

In 1917 werd de spoorlijn na een ongeval definitief gesloten. Van het tracé van de voormalige spoorlijn is nu niets meer zichtbaar.

Militaire infrastructuur

Den Helder heeft een omvangrijke militaire infrastructuur.

In de periode 1850-1940 bleef de Stelling van Den Helder (bestaande uit forten, kustbatterijen en een linie welke de forten onderling verbond) grotendeels gehandhaafd en intact. De kustbatterijen Kaaphoofd en Oost verdwenen in de periode 1867-1913. In 1880-'84 werd bij de haven het Fort op de Harssens gebouwd. Dit fort werd uitgevoerd met twee pantserkoepels, die in 1942 zijn verwijderd.

Met name op de forten vonden in de periode 1850-1940 vele verbouwingen plaats. Tussen 1916 en 1940 werd er een weg aangelegd door Fort Dirksz. Admiraal.

Ook nu nog is de verdedigingslinie qua aanzien voor een groot deel intact, al hebben de forten niet meer een primaire militaire verdedigingsfunctie maar worden zij voor andere doeleinden gebruikt door marine en gemeente.

Tijdens de mobilisatie (1914-'18) zijn de eerste betonnen verdedigingswerken in de gemeente gebouwd.

Deze betonnen kazematten e.d., zijn oorspronkelijk van Nederlandse makelij, maar tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn er ook Duitse betonnen verdedigingswerken in de gemeente gebouwd.

De betonnen verdedigingswerken lagen door de gehele gemeente heen en ook nu nog resteren er vele exemplaren van.

Vliegveld

Ten behoeve van de marine-luchtvaart werd in 1918 bij Den Helder vliegveld de Kooy aangelegd. Dit vliegveld kwam aan de oostzijde van de polder Het Koegras te liggen. Rond 1927 werd het vliegveld uitgebreid en vergroot.

De Kooy is ook nu nog als vliegveld in gebruik bij de marine-luchtmacht. Ook bestaat er sinds een paar jaar een burger helihaven de Kooy.

2.5 Nederzettingsstructuur

Algemeen

De gemeente Den Helder bestaat anno 1989 uit de stad Den Helder, de dorpen Huisduinen en Julianadorp en de gehuchten de Kooy, Friese Buurt en Blauwe Keet.

Volgens de Militaire Topografische kaart van 1858 bestond de gemeente toentertijd uit de stad Helder met de wijken Nieuwediep en Nieuwstad, het dorp Huisduinen en het gehucht de Kooi.

Op de Topografische kaarten van 1913-'16 bestaat de gemeente uit de stad Den Helder, de dorpen Huisduinen en Julianadorp en het gehucht de Kooi.

De in 1946 verkende Topografische kaart laat Den Helder als stad zien en voorts Huisduinen, Julianadorp en de Kooy als dorpen.

Naast de stad Den Helder en de dorpen Huisduinen en Julianadorp bevatte de gemeente tussen 1850-1940 verspreide bebouwing, vooral in de polder Het Koegras; dit betrof voornamelijk landbouwbedrijven (o.m. stolpboerderijen).

Voor bevolkingsontwikkeling gemeente Den Helder in de periode 1850-1940.

Stad Den Helder

Functieveranderingen 1850-1940

De belangrijkste inkomstenbronnen voor Den Helder waren in 1850 de visserij, met de daarbij horende visverwerkingsnijverheid, de marine-basis en de havens. Zelf had Den Helder een functie als verzorgingscentrum voor de stad en de nabije omgeving.

Zijn bloeitijd beleefde Den Helder tussen 1851 en 1876 door de vestiging van het Koninklijk Instituut voor de Marine (1857), de uitbreiding van de marinewerf (1866-1868), de aanleg van de spoorwegverbindingen met Alkmaar (1865) en Haarlem (1867) en de verbetering van de veerdienst op Texel. Van 1871 af was Den Helder voorts afvaarthaven van de schepen der Stoomvaart Maatschappij Nederland.

Door de aanleg van het Noordzeekanaal in 1876 verloor Den Helder zijn functie van voorhaven van Amsterdam. De Stoomvaartmaatschappij Nederland vertrok naar de hoofdstad en ook de visserij van Den Helder kon op den duur niet meer met die van IJmuiden concurreren. Zo bleven er in de periode tot 1940 als pijlers van het bestaan van Den Helder slechts over: de marine en de functie van verzorgingscentrum (winkels, scholen, e.d.) voor de nabije omgeving, Het Koegras en Texel.

De niet militaire stuwende industrie in Den Helder in de periode 1850-1940 betekende weinig en omvatte in hoofdzaak een drukkerij en enige confectie-industrie.

Nederzettingsstructuur Den Helder in hoofdlijnen, 1850-1940

De stad Den Helder bestond rond 1850 uit bebouwing in het oude dorp Helder en rond de marinehaven (buurt Nieuwediep). Ook langs het Helders Kanaal, welke deze twee stadsdelen met elkaar verbond, was al bebouwing evenals er in de later Visbuurt en Oostsloot genoemde

buurten, welke zich respectievelijk bevonden ten zuidwesten van de Achterbinnenhaven en in de haakse bocht van het Helders Kanaal, al bouwactiviteiten hadden plaatsgevonden.

Vanaf 1850 groeide langzamerhand eerst de buurten Oostsloot en Centrum vol. De bebouwing van deze buurten, gelegen in de hoek van het Helders Kanaal en begrensd door de later Prins Hendriklaan en Beatrixstraat genoemde wegen, werd mede in de hand gewerkt door de bouw van een station in 1865 dat midden in de weilanden tussen de buurten Oud Helder en Nieuwediep kwam te liggen. Door de ligging van dit station gingen deze buurten, en dan met name Nieuwediep, zich uitbreiden richting station. Zo ontstonden dus de buurten Centrum en Oostsloot.

De bebouwing in de buurten Centrum en Oostsloot vond plaats op het oude verkavelingspatroon en betrof goedkope particuliere woningbouw bestaande uit rijen vrijwel identieke (arbeiders)woningen van één bouwlaag onder kap met de noklijn parallel aan de weg.

Rond de Spoorstraat (gelegen in de buurt Centrum) is vanouds het winkelcentrum van Den Helder. Hier is de bebouwing grootschaliger en hebben met name in het begin van de 20ste eeuw zich grote veranderingen voorgedaan. Vele panden in de winkelstraten Spoorstraat, Koningstraat en Keizerstraat zijn in deze periode vervangen door grootschalige stedelijk aandoende panden met architectonische waarde, vaak meerdere bouwkavels bestrijkend.

Ook de grachtengordel had een winkelfunctie. Vooral langs de Kanaalweg, Westerstraat en Zuidstraat bevonden zich in de periode 1850-1940 vele winkels. Naast het feit dat de bebouwing aan de grachtengordel zich in de periode 1850-1940 uitbreidde en verdichtte, pastten ook de bestaande panden zich aan aan de dan heersende bouwstijl. Vele winkeliers lieten hun pand aanpassen aan de nieuwste bouwstijl of lieten zelfs een nieuw pand in de heersende stijl optrekken.

Opvallend bij de bebouwing langs de grachtengordel is dat kleine en grotere panden willekeurig naast elkaar staan. Zowel de één bouwlaag hoge (arbeiders)woningen, kenmerkend voor de buurten achter de grachtengordel, als grote notabelenwoningen stonden hier naast elkaar.

Rond 1890 waren ook de buurten Sluisdijk en Visbuurt volgebouwd met het zelfde type goedkope particuliere woningbouw van één bouwlaag onder kap als in de buurten Oostsloot en Centrum. Ook in deze buurten vond de bebouwing voornamelijk plaats op het oude verkavelingspatroon. De Visbuurt was een wijk waar zich naast woonbebouwing ook kleine bedrijven op het gebied van de visverwerkende industrie bevonden. Vandaar de naam Visbuurt. Ook heeft hier in het verleden, zij het slechts voor een paar maanden, de visafslag plaatsgevonden (de visafslag heeft verder altijd bij Het Wierhoofd plaatsgehad).

Rond 1895-1900 werd ten westen van het station de Van Galenbuurt aangelegd. Deze met een regelmatig stratenpatroon aangelegde wijk wordt begrensd door de Van Speijkstraat, de Krugerstraat, de Polderweg en de Kerkgracht. Ook deze wijk werd bebouwd met aanéengesloten goedkope woningbouw van één bouwlaag onder kap en noklijn evenwijdig aan de straat.

Zowel de Krugerstraat als de Van Galenstraat, welke laatste een winkelfunctie had in deze buurt, hadden gemengde bebouwing van goedkope woningbouw van één of twee bouwlagen.

Voorts werd in de periode rond 1900 de buurt Sluisdijk verder volgebouwd evenals de Visbuurt. Ook dit betrof weer goedkope woningbouw van één bouwlaag onder kap.

De bebouwing in zowel de buurten Oostsloot, Centrum, Visbuurt, Sluisdijk als Van Galenbuurt was vrijwel identiek.

In 1901 ging de Woningwet van kracht waardoor gemeenten met meer dan 10.000 inwoners verplicht werden een uitbreidingsplan op te stellen. Ook de gemeente Den Helder moest een uitbreidingsplan maken. In 1909 werd dit door de inspecteur van de volkshuisvesting ir. W. van Boven ontworpen plan vastgesteld (zie afb.).

Het plan voorzag in uitbreidingen aan de zuidwest-zijde (uitbreiding West) en zuidoost-zijde (uitbreiding Oost) van Den Helder, waarbij in uitbreiding West het noordelijk deel was bestemd voor betere bebouwing en het zuidelijk deel voor middenstands- en arbeiderswoningen¹⁾. Ook werd de Singel (het spuikanaal voor verversing van het Helders Kanaal) in dit plan opgenomen. Een aantal woningbouwcomplexen welke de komende jaren in het kader van de Woningwet zouden worden gerealiseerd, waren eveneens al in het uitbreidingsplan opgenomen (Cronjéstraat/De Wetstraat, Florastraat e.o., Rozenstraat e.o., Balistraat; zie voor meer details hieronder).

Bij de verdere uitvoering van het uitbreidingsplan in 1917 bleek dat de aangenomen blokdiepte niet berekend was op het stichten van grotere gebouwen, vandaar dat er een algemene herziening van het plan werd ontworpen²⁾. Hiervan is geen kaart bekend.

In het uitbreidingsplan was aan de westzijde tegen de linie aan, ook een stadspark gedacht. Dit later Churchill-park genoemde park werd begin jaren '30 aangelegd.

De aanleg van de in het kader van de Woningwet te bouwen woningbouwcomplexen begon in 1913 met het woningbouwcomplex aan de Cronjéstraat, De Wetstraat en Polderweg (Van Galenbuurt). In 1915 werd vervolgens een woningbouwcomplex aangelegd aan de Tuinstraat, Rozenstraat en omgeving. Dit complex lag destijds midden in de weilanden. Ook werd in dit jaar zo'n zelfde type complex, zij het kleinschaliger, aangelegd aan de Van Hogendorpstraat hoek Fabrieksgracht (Visbuurt).

In 1919 werd vlak bij het complex aan de Rozenstraat een ander maar bijna identiek woningbouwcomplex gebouwd aan de Florastraat, Brakkeveldweg en omgeving. Dit complex is nu volledig verbouwd.

In 1919 werd in de Balistraat een woningbouwcomplex aangelegd. Ook dit complex lag destijds midden in de weilanden, zonder enige andere vorm van bebouwing eromheen.

Het laatste woningbouwcomplex van vóór de oorlog werd in 1922 rond de Van Galenstraat, Cronjéstraat en De Wetstraat aangelegd. Dit gedeeltematig in de stijl van de Amsterdamse School gebouwde complex (architect Krijnen) kwam tot stand onder woningbouwvereniging Helder en omvatte tevens een kantoor en twee winkels. Al deze woningbouwcomplexen waren al op het uitbreidingsplan van 1909 in grote lijnen aangegeven.

In de periode 1920-1940 hebben er als gevolg van het uitbreidingsplan veel bouwactiviteiten plaatsgevonden binnen de linie van Den Helder. Zo werd rond 1930 de zuidwestzijde van de Van Galenbuurt uitgebreid met eenvoudige middenstandswoningen. Deze bebouwing liep tot aan de Lombokstraat. De wijk werd aangelegd met voortuinen en plantsoenen. Ook de Singel (later Prins Willem Alexander Singel genoemd) is in deze

¹⁾ De Woningwet 1902-1929, blz. 117.

²⁾ De Woningwet 1902-1929, blz. 117.

periode bebouwd, zij het met grotere middenstandswoningen en herenhuizen, evenals de Timorlaan en Javastraat.

Rond 1934 werden rondom de Balistraat de Ceramstraat, Sumatrastraat en Niasstraat aangelegd. De bebouwing in deze straten betrof middenstandswoningen. De Ceramstraat bevat bebouwing in het kader van de sociale woningbouw bestaande uit van hoek tot hoek lopende blokken huizen van twee bouwlagen onder kap, met opvallende details en hoekoplossingen voor winkels. Ook in deze wijk werden voortuinen en plantsoenen aangelegd.

Rond 1932 werd ook een begin gemaakt met de aanleg van de Geleerdenbuurt. Deze ten zuidoosten van de Middenweg gelegen wijk is gedeeltelijk in 1932-'33 aangelegd en gedeeltelijk na de oorlog. Ook hier betrof de bebouwing (eenvoudige) middenstandswoningen met voortuinen e.d. en winkelpanden op de hoeken. In de aanleg van de wijk zijn meerdere plantsoenen ontworpen.

Voorts werd rond 1930 Tuindorp aangelegd rondom de woningbouwcomplexen aan de Tuinstraat, Rozenstraat en Florastraat. De wijk Tuindorp kwam ingeklemd te liggen tussen de Geleerdenbuurt, de spoorlijn en de linie en bevatte eveneens eenvoudige middenstandswoningen. Ook in deze wijkaanleg werden plantsoenen en voortuinen ontworpen. In de jaren '30 van deze eeuw werd de Visbuurt verder verdicht en werd er een nieuwe buurt aangelegd ten zuiden van de Visbuurt, de Vogelbuurt. De verdichting van de Visbuurt betrof een mengeling van eenvoudige woningbouw en eenvoudige middenstandswoningen, terwijl de bebouwing van de Vogelbuurt middenstandswoningen betrof. Ook de Vogelbuurt heeft een wijkaanleg met plantsoenen, voortuinen e.d. Bovenstaande vóór-oorlogse bebouwing is merendeels volgens het uitbreidingsplan geschied, al is er op sommige plaatsen (met name in de oostelijke uitbreiding ten zuiden van de Ruyghweg en in mindere mate in de Indische buurten noord en zuid) wel van het uitbreidingsplan afgeweken.

De verschillende buurten zijn voornamelijk ontwikkeld vanuit, en worden gescheiden door, de vanouds aanwezige landwegen welke vanaf de vijfsprong (waar nu de watertoren staat) ontsprongen. De Polderweg vormt de scheiding tussen de Van Galenbuurt en de buurten Centrum en Oostsloot, de Javastraat is de scheidslijn tussen het noord- en zuiddeel van de Indische buurt, de Middenweg vormt de scheiding tussen de Indische buurt-zuid en de Geleerdenbuurt en de Ruyghweg vormt de scheidslijn tussen de Visbuurt en Vogelbuurt.

Langs deze voormalige landwegen ontstond in de periode 1850-1940 een gemengde bebouwing (oudere bebouwing en het type bebouwing van de erachter gelegen buurten) vaak met een buurtwinkelfunctie (Middenweg, Polderweg en Brakkeveldweg). Ook de Sluisdijkstraat is een voormalige oude landweg; deze scheidde in de periode 1850-1940 de buurt Sluisdijk van de Visbuurt.

Na-oorlogse ontwikkelingen in Den Helder

In de Tweede Wereldoorlog is Den Helder door de Duitsers ingenomen geweest daar het een zeer strategisch gelegen oorlogshaven bezat. Op last van de Duitsers is in deze periode de buurt Oud Den Helder volledig afgebroken evenals de bebouwing aan de noordzijde van het Helders Kanaal (Kanaalweg en Hoofdgracht). Deze afbraak geschiedde ten behoeve van de Atlantik-wall en de verdediging van Den Helder. Na de oorlog werd Oud Den Helder weer opgebouwd volgens een nieuw stratenpatroon, maar de noordzijde van het Helders Kanaal werd slechts

voor een gedeelte weer bebouwd. Bij deze wederopbouwplannen was ir. Wieger Bruin betrokken.

Na de Tweede Wereldoorlog vond verdichting en uitbreiding plaats van verscheidene buurten binnen de linie. Deze na-oorlogse uitbreidingen vonden niet meer volgens het uitbreidingsplan van 1909 plaats.

Rond 1960 is het N.S.-station iets naar het zuiden verplaatst naar zijn huidige plek bij de kruising Julianaplein/Middenweg. Hierbij werd het gebied rondom de oude en nieuwe plek van het station geheel vernieuwd.

Vanaf de jaren '60 heeft Den Helder zich verder uitgebreid buiten de linie in de polder Het Koegras. In deze polder ontstonden ten zuiden van de linie enorme nieuwbouwwijken. In de periode 1974-'78 heeft er stadsvernieuwing door de architecten W. Brinkman, H. Klunder, J. Verhoeven en N. Witstok plaatsgevonden in de buurt Sluisdijk ten zuiden van de Beatrixstraat. Een gedeelte van de buurt Oostsloot is in het begin van de jaren '80 vernieuwd.

Wat de Rijksverf en de linie met haar forten betreft, heeft hier in de periode 1850-1940 uitbreiding en vervanging van de bebouwing plaatsgevonden. Uitbreiding van de marine-haven vond echter pas op grote schaal na de oorlog plaats.

Huisduinen

Het dorp Huisduinen dateert al uit het begin van de 8ste eeuw en ligt aan de westzijde van de gemeente tegen de Noordzee aan. Het is een langgerekt west-oost georiënteerd dorp met de Badhuisstraat als belangrijkste bebouwde straat.

Huisduinen is vanouds een vissersdorp en in vroegere tijden vertrokken de walvisvaarders vanuit dit dorp.

In de periode 1850-1940 heeft het dorp haar visserij-functie langzamerhand verloren en heeft het meer een functie gekregen als badplaats en woon- of vakantieplaats van gegoede burgers uit Den Helder, Alkmaar en omgeving. Voorts heeft het dorp een kustbewakingsfunctie. Hiertoe is onder meer in 1877-'78 aan de noordzijde van het dorp, de markante rode gietijzeren vuurtoren naar een ontwerp van Q. Harder geplaatst. Deze vuurtoren kwam ter vervanging van het licht op Fort Kijkduin, ten zuiden van Huisduinen.

In het duingebied achter het dorp werden rond 1925-'30 vele villa's en vakantiewoningen gebouwd. Ook resteert hier nog een voorbeeld van een houten kapiteinswoning. In het begin van de Tweede Wereldoorlog (1942) is op het Galgenveld, in het duingebied achter Huisduinen, door de Duitsers een officierslogement en artilleriewerkplaats gebouwd.

In 1948, vlak na de oorlog, werden in Huisduinen door de Zweedse regering geschonken noodwoningen gebouwd. Deze zijn nog steeds aanwezig.

Huisduinen bezat in de periode 1850-1940 een school en een kerk. De huidige Nederlands Hervormde kerk werd in 1896 gesticht.

Julianadorp

Julianadorp is begin 20ste eeuw gesticht. Naar aanleiding van de toename van het kunstmestgebruik waren er economisch gezien betere toekomstmogelijkheden voor de polder Het Koegras. Een kleinzoon van de eerste eigenaar van de polder, Pieter Loopuyt, vatte het plan op om samen met een aantal familieleden een stuk land te kopen om te exploiteren tot bouwgrond voor het stichten van een dorpje. Tezamen met elf mensen

ging hij een Maatschap aan welke 2,6 ha. grond kocht. Op de aangekochte grond werd een pleintje geprojecteerd met rondom 22 perceeltjes (Het Loopuytpark). Dit was het begin van het sinds 1909 Julianadorp geheten dorpje. De stichting van het dorp vond plaats ter hoogte van de school aan het Langevliet, welke hier reeds eerder lag. Het dorp bestaat uit een kleine kern rondom het Loopuytpark en lintbebouwing langs de Schoolweg, Langevliet en Van Foreestweg, welke tezamen de structuur van een kruisdorp vormen. In de periode tot 1940 heeft Julianadorp zich voornamelijk verdicht, onder meer met een klein complex van arbeiderswoningen aan de J. van der Veerstraat. Julianadorp had voornamelijk een functie als verzorgingscentrum voor de polder Het Koe gras. Het dorp bezat al sinds ca. 1900 een school (dus voor de stichting van Julianadorp) en sinds 1910 een Nederlands Hervormde Kerk. Na de Tweede Wereldoorlog is er in het zuidwestelijk kwadrant van het kruisdorp een enorme nieuwbouwwijk verrezen.

Verspreide bebouwing

De verspreide bebouwing in het buitengebied van Den Helder bestond in de periode 1850-1940 voornamelijk uit op regelmatige afstand van elkaar gelegen landbouwbedrijven (voornamelijk stolpboerderijen). De gehuchten De Kooy en Friese Buurt zijn kleine buurtjes van wat meer geconcentreerde bebouwing (al staat Friese Buurt in de periode 1850-1940 niet als gehucht op de kaarten). Bij de Kooy betreft het geconcentreerde bebouwing in de buurt van vliegveld de Kooy. In het buitengebied bevonden zich voorts betonnen verdedigingswerken welke vanaf 1914 werden gebouwd. De in de oorlog gebouwde bunkers zijn van Duitse makelij. Ook hebben de Duitsers in de oorlog andere voor hen noodzakelijke gebouwen gebouwd, zoals bijvoorbeeld een noodhospitaal langs de Nieuweweg.

Ten zuidwesten van de stad Den Helder bevindt zich een begraafplaats, welke al rond 1800 moet zijn gesticht. Deze begraafplaats ligt tussen het dorp Huisduinen en de na-oorlogse nieuwbouwwijken ten zuiden van de linie. In de periode 1850-1940 lag de begraafplaats echter geheel vrij in het buitengebied.

De begraafplaats is vrij groot van oppervlakte en bestaat uit drie delen: een katholiek deel, een algemeen deel en een Joods deel. Met name van de Joodse begraafplaats is bekend dat deze al van vóór 1800 dateert. Zowel op het katholieke deel als op het algemene deel van de begraafplaats bevindt zich een kapel c.q. aula uit de MIP-periode. De begraafplaats is heden ten dage nog steeds in gebruik.

In de na-oorlogse periode zijn er door een sterke toename van de recreatieve functie van met name het duingebied, een aantal campings, bungalowparken en sportparken in het buitengebied van Den Helder ontstaan.

2.6 Bebouwingskarakteristiek

De oudste buurten van het binnen de linie gelegen deel van de stad Den Helder, kennen overwegend hetzelfde type bebouwing. De straten in deze buurten (Oostsloot, Centrum, Visbuurt, Van Galenbuurt en gedeeltelijk Sluisdijk) zijn regelmatig uitgelegd, al dan niet volgens het oude verkavelingspatroon. De bebouwing bestaat merendeels uit aanéengesloten blokken (arbeiders)woningbouw van één bouwlaag onder veelal mansardekap met noklijn evenwijdig aan de straat. De bebouwing is wel in de loop der tijd merendeels sterk gewijzigd door renovatie e.d. Met name de gevelindeling is veelal gewijzigd (grotere ramen etc.) en vaak zijn grote dakkapellen toegevoegd. In een enkel geval kan nog een redelijk oorspronkelijk pand worden aangetroffen. Ook totale nieuwbouw (stadsvernieuwing) heeft op sommige plekken, zowel individueel als in clusters, plaatsgevonden.

De hoofdstraten in deze wijken geven meestal een iets ander bebouwingsbeeld te zien. Hier is de bebouwing meestal iets hoger (twee bouwlagen) en groter. Er zijn vaak winkels in deze straten gevestigd.

Een groot deel van de buurt Sluisdijk is in de jaren '80 geheel aan stadsvernieuwing ten prooi gevallen. Hier zijn nu nieuwbouw flats en huizen gebouwd.

De in de periode 1913-1922 als gevolg van de Woningwet gebouwde woningbouwcomplexen zijn merendeels nog intact. Met name het in 1922 bij de Van Galenstraat aangelegde complexje is stedenbouwkundig nog zeer aardig. Dit complex ligt aan een driehoekig met groen begroeid plein.

In vrijwel alle woningbouwcomplexen zijn de oorspronkelijke ramen en deuren veelal vervangen door kunststof. Ook is veelal de raamindeling iets gewijzigd.

De vanaf circa 1920 aangelegde middenstandsbuurten (Indische buurt Noord, Indische buurt Zuid, Geleerdenbuurt, Tuindorp-west en Vogelbuurt) zijn merendeels nog zeer intact. In deze wijken staan twee of meer onder één kap geschakelde woningen, van veelal twee bouwlagen hoog en onder zadeldak. Het merendeel van deze woningen dateert van rond 1930.

Opvallend in deze wijken zijn de vele plantsoenen en voortuinen (tuinwijkachtige ontwikkeling). Zowel de architectuur van de huizen als het stratenpatroon zijn nog vrijwel overal intact. Oorspronkelijk zaten op de hoeken van de blokken woningen veelal winkels, deze zijn nu merendeels verdwenen.

Na de Tweede Wereldoorlog zijn met name deze wijken verder naar het zuiden toe (richting linie) bebouwd geraakt. Deze bebouwing uit de jaren '50-'60 bestaat veelal uit ééngezinswoningen van twee of meer onder één kap en enkele lage (drie/vier verdiepingen) flats.

De na de Tweede Wereldoorlog weer opgebouwde buurt Oud Den Helder bestaat uit aanéengesloten blokken eenvoudige ééngezinswoningen van twee bouwlagen onder zadeldaken. Het stratenpatroon in deze nieuw uitgelegde buurt is regelmatig in tegenstelling tot het voor-oorlogse kronkelige stratenpatroon.

De nieuwbouw (wederopbouw) ten noorden van de Kanaalweg is vrij recent (jaren '70) en bestaat uit flats van enkele verdiepingen hoogte. Het rond 1960 heringerichte Julianaplein en omgeving (dit in verband met de verplaatsing van het NS-station) kent lage flats uit het begin van

de jaren '60, van circa drie bouwlagen met winkels eronder. Het achter het Julianaplein gelegen Bernhardplein is in de jaren '70 geheel vernieuwd, hier staan nu grootschalige nieuwbouwprojecten als de schouwburg en de bibliotheek. Ook andere bebouwing rondom deze twee pleinen is in de jaren '70 veelal vernieuwd. Opvallend in dit voormalige oude centrum is de uit 1908 daterende watertoren naar ontwerp van J. Schotel. De watertoren is in 1959-'60 verbouwd.

Het bebouwingsbeeld in Huisduinen geeft een afwisseling te zien van kleine villaatjes uit de jaren '20-'30 (Duinweg e.o.), een enkele oudere visserswoning, de houten Zweedse noodwoningen uit 1948 (Badhuisstraat e.o.) en wat recente nieuwbouw. Met name het op de hoek Zeeweg/Badhuisstraat gelegen nieuwbouw hotel Oranje, is door zijn vorm en grootte zeer opvallend binnen Huisduinen. Voorts zijn de uit 1877-'78 daterende vuurtoren en het in 1942 gebouwde officierslogement Galgenveld opvallende elementen in het hedendaagse Huisduinen.

Julianadorp kent een afwisseling van eenvoudige agrarische bebouwing (eenvoudige voormalige landarbeiderswoningen van één bouwlaag onder zadeldak en een enkele stolpboerderij) met eenvoudige woonhuizen van veelal één bouwlaag onder (steil) zadeldak.

Met name de bebouwing rondom het Loopuytpark is sterk gewijzigd. Door de winkelfunctie van veel van deze panden zijn met name de puien gewijzigd. Karakteristiek in het Loopuytpark is de muziektent uit het begin van deze eeuw. De lineaire bebouwing langs de Schoolweg is nog merendeels intact. De aan de J. van der Veerstraat gelegen arbeiderswoningen zijn ook nog merendeels intact.

Het meest opvallend in het hedendaagse Julianadorp zijn de enorme nieuwbouwwijken aan de westzijde van het dorp. Deze in de jaren '70 aangelegde wijken domineren het beeld van de omliggende Polder Het Koe gras. Opvallend op de kruising Schoolweg/Langevliet zijn de daar nog aanwezige bunkers.

De merendeels agrarische bebouwing in het buitengebied is in verband met de bedrijfsfunctie van de objecten veelal vernieuwd in de afgelopen jaren. Er zijn nog slechts enkele, merendeels oorspronkelijke (stolp)boerderijen te vinden. De overige boerderijen zijn sterk gewijzigd of zelfs nieuw opgebouwd. Voorts zijn in het buitengebied nog vele (betonnen) verdedigingswerken aanwezig, zowel van Nederlandse als Duitse makelij.

2.7 Stedebouwkundige typologie

De stedebouwkundige typologie is toegepast op Den Helder stad binnen de linie daar dit gedeelte van Den Helder een stedelijk karakter bezit. Voor Den Helder stad buiten de linie en voor het buitengebied zijn geen stedebouwkundige typologieën gemaakt daar deze gebieden voornamelijk nieuwbouw en agrarische bebouwing bevatten.

De stedebouwkundige typologie bestaat uit een kaart waarop het karakter van de uitbreidingen welke tussen 1850 en 1940 in de stad hebben plaatsgevonden, is aangegeven.

Ook de al vóór 1850 ontwikkelde gebieden (bijv. de forten, de Rijkswerf e.d.) zijn hierop aangegeven, daar deze gebieden juist in de periode 1850-1940 sterk verdicht en uitgebreid werden en hun definitieve vorm kregen.

Het kaartbeeld is gemaakt volgens de publikatie *Stedebouwkundige ontwikkelingen (1850-1940)*, uitgave RdMz 1987.

Onder de tuinwijkachtige ontwikkelingen worden de buurten verstaan welke werden bebouwd met (eenvoudige) middenstandswoningen en/of herenhuizen en welke een plantsoenen en tuinaanleg bezaten. Ook de buurten met woningbouwcomplexen zijn hierin ondergebracht. In de periode 1850-1940 kende de stad Den Helder binnen de linie twee groengebieden; het rond 1930 aangelegde Churchill-park (later zo genoemd) en het eveneens in die periode aangelegde marine-sportterrein.

Onder de categorie 'andere gebieden' zijn de Rijkswerf, een kazernecomplex en de linie met forten ondergebracht. Deze zijn ingedeeld als 'militaire gebieden' en niet ingedeeld bij industriegebieden. Op de Rijkswerf bevindt zich weliswaar voor een groot deel industrie, maar ook opleidingsinstituten, ontspanningsgebouwen e.d. werden in de periode 1850-1940 op het grondgebied van de Rijkswerf neergezet. Dit en het feit dat de Rijkswerf een besloten en militair karakter bezat (het was geheel in handen van de marine) was doorslaggevend voor de toegepaste indeling.

Ook het Ankerpark en omgeving valt onder de categorie 'andere gebieden', gezien de concentratie van scholen, politie- en douanegebouwen aldaar. In dit kleine gebied komt verder geen industrie of woonbebouwing voor, waardoor het gebied een specifiek karakter heeft gekregen.

Na bestudering van de stedebouwkundige typologie kaart kan geconcludeerd worden dat:

- er relatief veel tuinwijkachtige ontwikkelingen uit de periode 1850-1940 binnen de stad Den Helder voorkomen;
- er een aanzienlijk deel van de stad is gereconstrueerd na 1940 (onder meer Oud Den Helder, de noordzijde van de Kanaalweg, de omgeving van het Julianaplein en een deel van de buurt Sluisdijk);
- er relatief veel militaire gebieden voorkomen binnen de stad Den Helder (de Rijkswerf, linie en forten, kazernecomplex).

2.8 Gebieden met bijzondere waarden

Als gebieden met bijzondere waarden binnen de gemeente Den Helder zijn aangewezen de Rijkswerf Willemsoord en de aan de zuidzijde van de stad gelegen linie met de forten Erfprins, Dirksz. Admiraal, Oost- en Westoever, de Harssens en Kijkduin.

Weliswaar dateren zowel de Rijkswerf als de linie en de forten al uit 1813, maar qua verschijningsvorm, ligging en sociaal-economische en historische ontwikkeling zijn zij zo belangrijk geweest voor Den Helder in de periode 1850-1940, dat aanwijzing tot gebied met bijzondere waarde gerechtvaardigd lijkt. Voorts hebben deze gebieden juist in de periode 1850-1940 vele uitbreidingen en vernieuwingen ondergaan en heeft met name de Rijkswerf zijn definitieve vorm gekregen.

Ook nu nog zijn de Rijkswerf, de linie en de forten, ondanks vele wijzigingen en verbouwingen, nog steeds zeer belangrijk en karakteristiek voor de stad Den Helder.

De woonbuurten in de stad Den Helder onderscheiden zich mede ten gevolge van de na-oorlogse reconstructies, stadsvernieuwing en renovaties, niet zodanig in stedenbouwkundige kwaliteit dat hier gebieden met bijzondere waarden zijn aan te wijzen. In Huisduinen en Julianadorp is dit evenmin het geval.

3. Begripsbepaling cultuurhistorische waarden

We kunnen drie typen cultuurhistorische waarden onderscheiden:

1. Historische (steden)bouwkunst (voorheen werd de term Monumentenzorg hiervoor gebruikt) en hun stedenbouwkundige structuur en samenhang;
2. Archeologie (sporen van menselijke activiteiten in de bodem);
3. Historische geografie (de historische structuren in het landschap).

3.1 Historische (steden)bouwkunst

Monumentenzorg richt zich vooral op de gebouwde monumenten, het onderdeel van de cultuurhistorie dat van oudsher het meest in de belangstelling staat. Waardevolle panden en objecten worden door de Monumentenwet 1988 (hierna te noemen: Monumentenwet) beschermd tegen verval en ingrijpende wijzigingen. Bij het begrip monumentenzorg wordt vooral gedacht aan indrukwekkende gebouwen zoals kastelen, landhuizen, kerken en molens. De laatste jaren is er echter een ontwikkeling gaande die ook 'gewonere' zaken als waardevol en karakteristiek aanmerkt. De wat verouderde term monumenten is daarom vervangen door 'historische bouwkunst' en in groter verband door 'historische stedenbouwkunst'. Het Rijk gebruikt in de wetgeving nog wel de term 'monumenten'. In de Monumentenwet 1988 wordt onder monumenten verstaan:

1. alle voor ten minste vijftig jaar vervaardigde zaken welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde.
2. terreinen welke van algemeen belang zijn wegens daar aanwezige zaken als bedoeld onder 1.

De term 'zaken' onder lid 1, wordt gebruikt omdat niet alleen gebouwen maar ook buitenplaatsen, gemalen of grenspalen hieronder vallen. De term 'terreinen' duidt aan dat ook niet-gebouwen als monument aangemerkt kunnen worden.

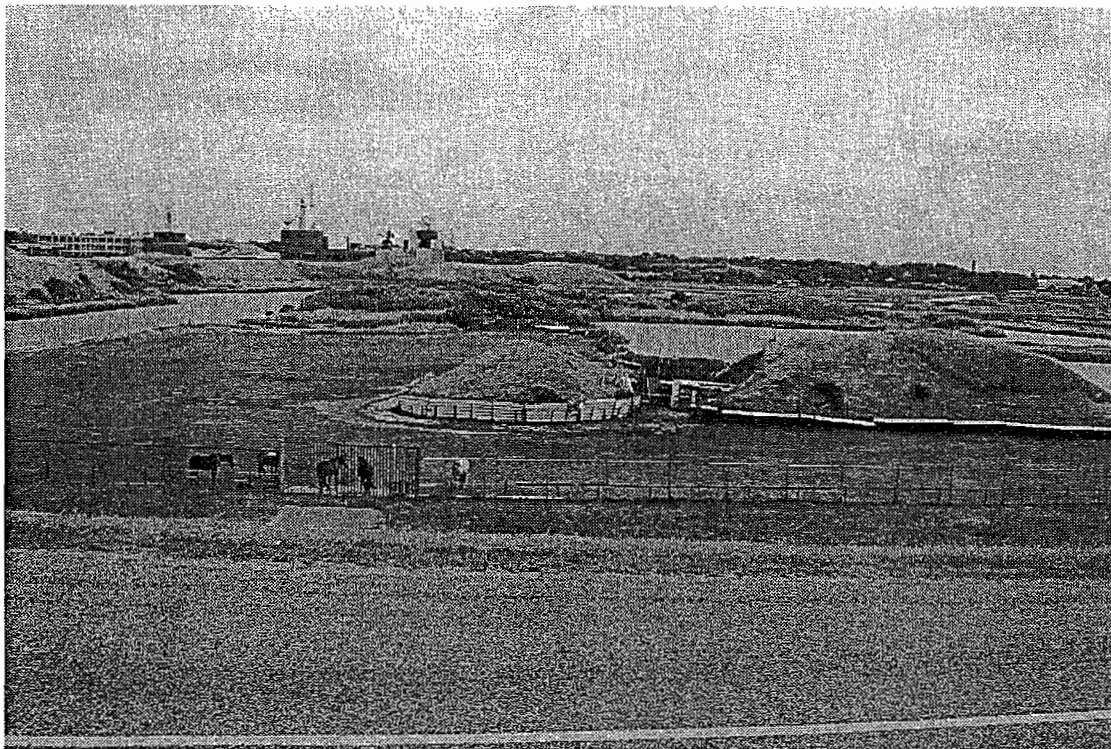
Den Helder heeft op dit moment 43 beschermde rijksmonumenten, 3 provinciale monumenten en 140 gemeentelijke monumenten (zie bijlagen). Als deze monumenten vallen onder dit type cultuurhistorische waarden Voorbeelden zijn de voormalige Hogere Zeevaartschool aan het Ankerpark, het drenkelingenhuisje op de begraafplaats aan de Kerkhoflaan en de keerwand van de Prins Willem Alexandersingel.

3.2 Archeologie

Onder archeologie wordt verstaan de wetenschap van het bestuderen, onderzoeken en documenteren van sporen en resten van menselijke activiteit in de bodem (het bodemarchief), teneinde meer te weten te komen over de bewoningsgeschiedenis van een bepaald gebied. De archeologie is de laatste jaren steeds belangrijker geworden. In het Verdrag van Malta (1992) verklaren de aangesloten landen zich in te zetten een goed archeologisch beleid te ontwikkelen. Uitgangspunt is zoveel mogelijk de gegevens te bewaren 'in situ' (ter plekke) en alleen in uiterste noodzaak op te graven. De stelling 'de verstoorder betaalt' geldt hierbij. Op dit moment wordt door het Rijk gewerkt aan een juridisch kader voor het archeologiebeleid. De verwachting is dat de Monumentenwet in 2003 hierop wordt aangepast. In Den Helder zijn o.a. Het Torp in de wijk De Schooten en fort DuFalga archeologische vindplaatsen.

3.3 Historische geografie

De historische geografie bestudeert zaken die door de mens in het verleden in het landschap zijn gecreëerd en die het karakter van een bepaald gebied bepalen. Bijvoorbeeld opgeworpen dijken, ingepolderde meren met een door mensenhand gemaakte kavelindeling, duinrellen, vaarten, houtwallen, begraafplaatsen. Een voorbeeld van een historisch geografisch waardevol element is de (aangelegde) zanddijk tussen Callantsoog en Den Helder.

Bunkers naast Fort Erfprins, Zeeweg

4. Visie en doelstelling

4.1 Visie

Onze cultuurhistorie is waardevol voor het heden en de toekomst. Cultuurhistorie is bepalend voor de ruimtelijke kwaliteit van Den Helder en biedt kansen voor de verdere ontwikkeling van de stad. Daarom is het uitgangspunt: zorgvuldig omgaan met de in Den Helder aanwezige cultuurhistorische waarden.

Naast de groeiende behoefte van mensen steeds meer te willen weten over de historie van hun omgeving wordt door snelle en ingrijpende maatschappelijke veranderingen een grote druk gelegd op de gebouwde omgeving, op het landschap en op de grond. De cultuurhistorische waarden lijken niet altijd te passen binnen deze ontwikkelingen en in een aantal gevallen kan dat zelfs leiden tot aantasting of verdwijning van waardevolle elementen. Het is belangrijk alle cultuur historische waarden in beeld te hebben, om te kunnen bepalen of en hoe deze een rol kunnen spelen in de ruimtelijke planvorming.

Door middel van deze beleidsnota willen we een instrument aanreiken om de ruimtelijke kwaliteit in Den Helder te vergroten. Mensen worden meer bewust van de cultuurhistorie, waardoor het eigen karakter van Den Helder meer tot uiting kan komen. De binding met de eigen woonomgeving neemt toe

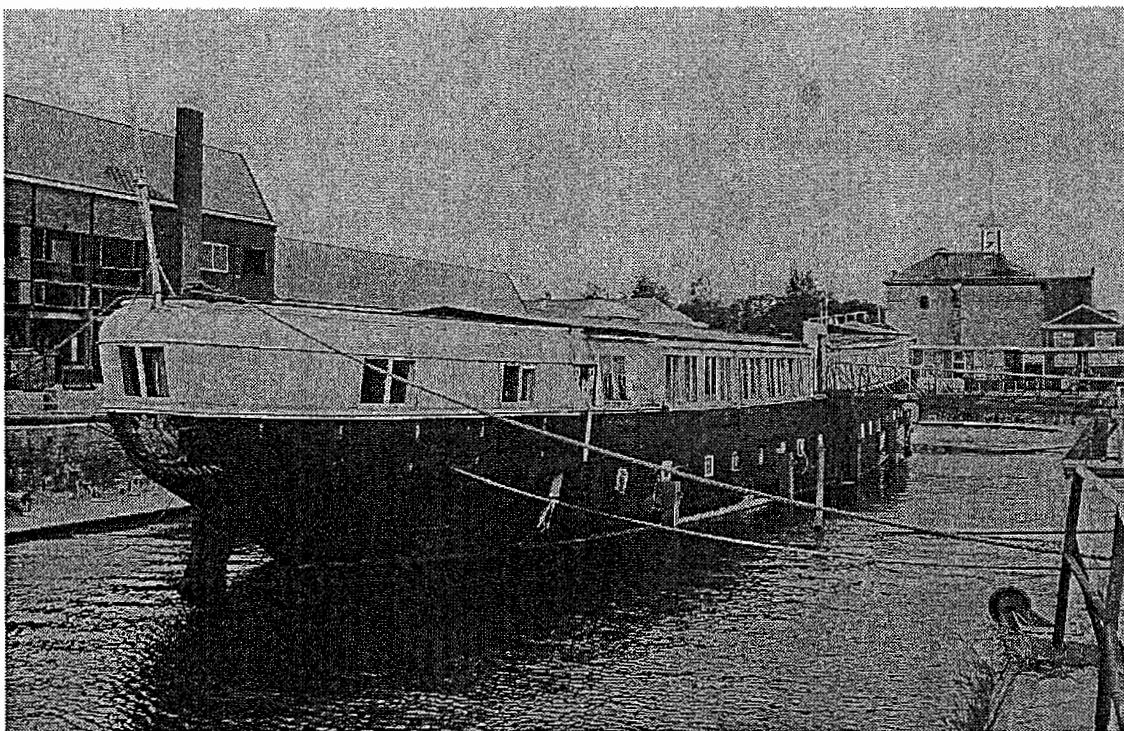
4.2 Doelstelling

Teneinde een hogere ruimtelijke kwaliteit te bereiken zullen wij een aantal doelstellingen en hoofdlijnen van beleid formuleren. De doelstellingen dienen via een integraal gemeentelijk beleid, dat aansluit bij rijks- en provinciaal beleid, te worden gerealiseerd.

De doelstellingen zijn:

1. Cultuurhistorische waarden in Den Helder inventariseren en documenteren;
2. Cultuurhistorische waarden behouden, ontwikkelen of versterken;
3. Bewustwording over cultuurhistorie vergroten.

Oude Rijkswerf Willemsoord (ORW), Weststraat

5. Partners in de zorg voor cultuurhistorie en hun instrumenten

5.1 Rijk

De rijksoverheid tracht op verschillende manieren de zorg voor cultuurhistorie te integreren in de samenleving. Het rijk biedt zelf bescherming aan objecten en terreinen en stelt beschermde stads- en dorpsgezichten vast. De laatste jaren vindt echter een duidelijke toename plaats van de rijksondersteuning aan gemeentelijk integraal monumentenbeleid. Tegelijkertijd is een verschuiving waar te nemen in de begeleiding van restauraties naar ondersteuning in planmatig onderhoud. Het Rijk speelt daarin een voorwaardenscheppende rol met als wettelijk kader de Monumentenwet 1988.

5.1.1 Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

Deze rijksdienst is het centrale punt voor advies, onderzoek en kennisontwikkeling voor monumenten en cultuurhistorisch erfgoed. Men adviseert over onder andere vergunningaanvragen en subsidieverzoeken voor rijksmonumenten.

5.1.2 Nota Belvédère

In 1999 is door de vier ministeries gezamenlijk de nota Belvédère uitgebracht. Het Kabinet wil met deze nota de cultuurhistorische waarden zwaarder laten wegen bij de inrichting van ons land. De nota wordt inmiddels vaak als uitgangspunt genomen voor andere landelijke beleidsnota's, inrichtingsplannen en wetgeving. Bij het projectbureau Belvédère kunnen subsidieverzoeken worden ingediend voor grootschalige (thema)projecten die zijn gericht op integratie van cultuurhistorische waarden in de ruimtelijke ordening. Voor het project "Gibraltar van het Noorden" is een Belvederesubsidie aangevraagd.

5.1.3 Verdrag van Malta

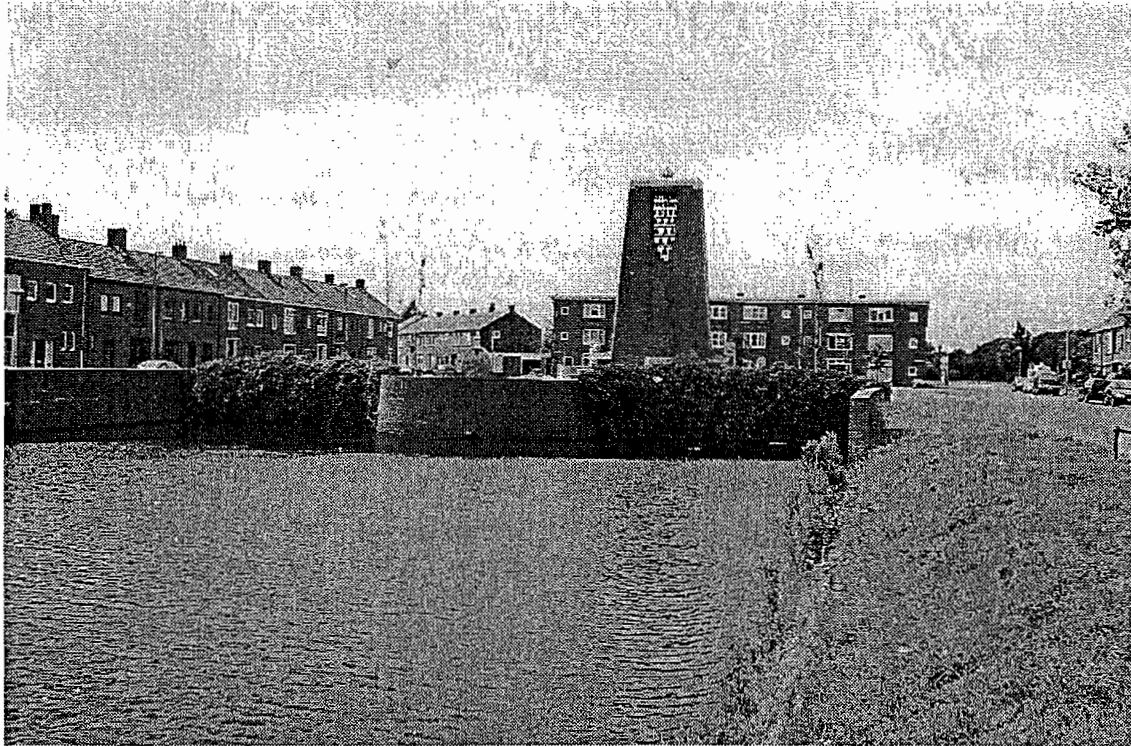
Het Kabinet heeft ingestemd met het wetsvoorstel archeologische monumentenzorg van staatssecretaris Van der Ploeg om de archeologie een duidelijk plaats te geven in de samenleving. Er komt een systeem voor archeologievergunningen, te verlenen door het college van burgemeester en wethouders. Dit wetsvoorstel vloeit voort uit het in 1992 ook door Nederland ondertekende Verdrag van Valletta (Malta). De implementatie van het Verdrag van Malta zal vermoedelijk in 2003 gestalte krijgen door wijziging van de Monumentenwet 1988.

5.1.4 Besluit rijkssubsidiering restauraties rijksmonumenten (Brmm)

Met behulp van dit instrument kan het Rijk restauraties aan rijksmonumenten bevorderen. Het beschikbare budget wordt op basis van de zogenaamde restauratiebehoefte door de provincie verdeeld, op voordracht van de gemeente.

5.1.5 Besluit rijkssubsidiering onderhoud monumenten (Brom)

Dit besluit regelt de bijdrage van de rijksoverheid in de onderhoudskosten van rijksmonumenten. De uitvoering is gecentraliseerd en is, zonder tussenkomst van de gemeente, in handen van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

Monument voor het Reddingswezen en Carrillon, Helden der Zeeplein

5.1.6 Plankostenregeling

Dit instrument wordt beschikbaar gesteld voor eigenaren van boerderijen en woonhuizen die zijn aangewezen als rijksmonument. Zij kunnen een bijdrage krijgen in de kosten voor het opstellen van een globaal restauratieplan. Den Helder heeft momenteel geen rijksmonumenten in de categorie woonhuizen en boerderijen.

5.1.7 Fiscale regeling particulieren rijksmonumenten

De kosten voor (groot)onderhoud aan rijksmonumenten zijn in het huidige belastingstelsel fiscaal aftrekbaar voor eigenaren van woonhuizen en ondernemingen.

5.1.8 Stichting Nationaal Restauratiefonds

Dit fonds is ooit opgericht als betaaloket voor de rijkssubsidies maar is uitgegroeid tot een `restauratiebank`. Het bureau verleent financieringsfaciliteiten voor restauraties en onderhoud aan eigenaren van monumenten. Via het Revolving Fund worden restauratiehypotheken voor rijksmonumenten verstrekt. Deze regeling kan ook toegepast worden voor gemeentelijke monumenten.

5.1.9. Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek

De Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) voert de Monumentenwet uit voor het gedeelte van de archeologie. Daarnaast adviseert de ROB andere overheden en particulieren over het behoud en herstel van archeologische monumenten en terreinen en de inpassing daarvan in de ruimtelijke ordening. Tevens doet de ROB archeologisch onderzoek in het kader van haar functie als kenniscentrum.

5.1.10 Toekomstige wijziging rijksbeleid

Het Rijk ontwikkelt momenteel een nieuw stelsel voor de monumentenzorg waarin het monument en zijn eigenaar centraal staan. Het accent verschuift van restauratie naar planmatig onderhoud aan monumenten. De subsidieregelingen worden vereenvoudigd zodat een heldere en snellere procedure ontstaat en invulling gegeven kan worden aan de één-loketfunctie van de lokale overheden.

De gemeente zal zich meer klantgericht opstellen. Door advisering aan en begeleiding van de eigenaren wordt de kwaliteit van restauraties en onderhoud gewaarborgd. Een landelijke inspectie zal hierop toezicht gaan houden.

Er komt onderscheid tussen woonhuizen en overige monumenten. De gemeente zorgt voor de ondersteuning wat betreft woonhuizen, het Rijk (de Rijksdienst voor de Monumentenzorg) voor de overige monumenten. Om de aanwezige kennis optimaal in te zetten is een goede uitwisseling nodig tussen overheidsorganen en gespecialiseerde instituten en bedrijven. Het zogenaamde 'kennisnetwerk' zal worden opgezet.

Kort samengevat komt de wijziging van het rijksbeleid neer op het volgende:

1. het onderscheid tussen restauratie en instandhoudingsregeling vervalt (voor particulieren wordt subsidie vervangen door laagrentende lening);
2. vereenvoudiging van de regelgeving (sneller, efficiënter en minder voorfinancieringslasten);
3. directe financiële ondersteuning (één loket en maatwerk);
4. kwaliteitswaarborgen (meerjarenplanning voor onderhoud).

Het nieuwe stelsel zal op zijn vroegst 1 januari 2004 worden ingevoerd.

In het algemeen streeft het nieuwe rijksbeleid naar vereenvoudiging van de regelgeving. De consequentie is dat Den Helder vorm moet geven aan de één loketfunctie voor cultuurhistorie, en meer verantwoordelijkheid krijgt voor de kwaliteit van restauraties en onderhoud.

5.2 Provincie

De provincie speelt (nu nog) een grote rol bij de verdeling van de rijks gelden voor restauraties aan rijksmomenten. Daarnaast kan de provincie historische stedenbouwkundige objecten (als groter geheel), beschermde stadsgezichten en/of historische geografisch van belang zijnde terreinen aanwijzen.

5.2.1 Cultuurhistorische Waardenkaart

Op de Cultuurhistorische Waardenkaart 'Kop van Noord-Holland' staan de provinciale monumenten, de historisch stedenbouwkundige, de historisch geografische en archeologisch waardevolle gebieden aangegeven. Deze CHW-kaart dient als inspiratiebron voor rijk, provincie, gemeenten en waterschappen bij ruimtelijke besluitvormingsprocessen. De Stelling (met Rijksverf) is op de CHW-kaart opgenomen met hoge historisch geografische waarde. De Stelling van Den Helder staat met archeologische waarde vermeld. Deze CHW-kaart dient als kennisbron bij het maken van structuurvisies en bestemmingsplannen en bij het beoordelen van bouwaanvragen bijvoorbeeld in het kader van archeologische vindplaatsen.

5.2.2 Cultuurnota 2001-2004

Uitgangspunt van deze provinciale nota is handhaving en versterking van het bestaande beleid voor cultuurbehoud, -participatie en -educatie en integratie daarvan in andere beleidsterreinen.

Op grond van deze nota is geld beschikbaar gesteld voor onderzoek naar behoud en restauratie van monumentwaardige objecten. Historische verenigingen in Noord-Holland kunnen op verzoek subsidie krijgen.

5.2.3 Provinciale verordening en subsidieregeling

Op grond van de Verordening Provinciale Monumenten kan de provincie financieel bijdragen in de kosten van onderhoud en restauraties aan provinciale monumenten. Voorbeelden van provinciale monumenten zijn het kerkje in Huisduinen en het pompegebouw aan de Duinweg.

5.2.4 Tijdelijke Subsidieregeling archeologische projecten

Doelstelling van deze regeling is het behoud en beheer van waardevol archeologisch erfgoed in en om de bodem en verspreiding van de kennis daarover. Subsidie kan verkregen worden t.b.v. inrichtingsmaatregelen bij vindplaatsen.

Detail van voormalige Palmstraatkerk, verwerkt in nieuwbouw Dekamarkt met bovenwoningen

5.2.5 Stichting Monumentenwacht

Het doel van deze stichting is het verval van cultuurhistorisch waardevolle gebouwen te voorkomen door regelmatige inspecties (op abonnementbasis) en het adviseren over preventief onderhoud. De provincie is bestuurlijk en financieel verantwoordelijk.

5.2.6 Stichting Steunpunt cultureel Erfgoed Noord-Holland

Het Steunpunt is een onderdeel van een netwerk van provinciale steunpunten, opgezet door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en de provincie. De Stichting verleent actief ondersteuning aan gemeenten en particulieren over monumentenzorg en archeologie en over cultuurhistorische ruimtelijke inrichting.

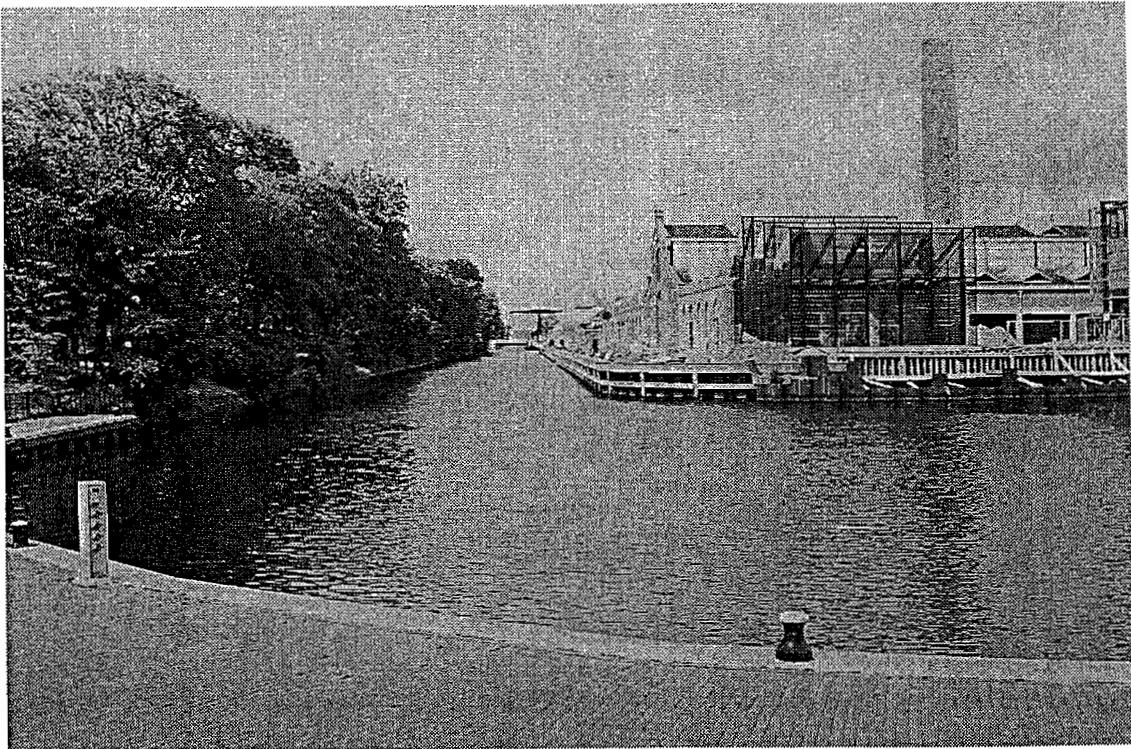
6. Stand van zaken Den Helder

6.1 Historische (steden)bouwkunst

Rijksmonumenten

De gemeente Den Helder telt momenteel 43 rijksmonumenten, waaronder de forten, de verbindingswal, kerken, de Postbrug, de Vuurtoren, een gedenksteen en een groot aantal gebouwen van de Oude Rijkswerf "Willemsoord". De lijst met Rijksmonumenten is als bijlage bij deze nota gevoegd. Vooral De Stelling van Den Helder met de oude Rijkswerf Willemsoord zijn voor de identiteit en de beleving van de stad van groot belang.

Momenteel wordt er gewerkt aan een nieuwe invulling voor de Oude Rijkswerf. De Oude Rijkswerf wordt deels ingevuld met een nautisch museaal gedeelte. De historische gebouwen, dokken en kranen zijn voor een gedeelte gerenoveerd en geconserveerd. Ook het Nationaal Reddingmuseum Dorus Rijkers krijgt hier een plek. Door de nabijheid van het Marinemuseum en een omljsting met historische schepen ontstaat een compleet beeld van de cultuurhistorische setting. De Koninklijke Marine restaureert (na de buitenzijde) nu ook het interieur van het KIM-gebouw, met behoud van de historische details.

Hoek kanaal ORW Zuid -Westhoek

Provinciale monumenten

Er zijn in Den Helder drie provinciale monumenten, namelijk de Nederlands Hervormde Kerk in Huisduinen, het voormalige pompgebouw aan de Duinweg en diverse bunkers (gezamenlijke bescherming) ten oosten van fort Kijkduin.

Gemeentelijke monumenten

Met inwerkingtreding van de Monumentenwet in 1988 werd gemeenten de mogelijkheid geboden een eigen monumentenbeleid te ontwikkelen. In Den Helder is de ontwikkeling van het monumentenbeleid daarnaast ingegeven door de afbraak van de karakteristieke, in Jugendstil stijl opgetrokken gevel van 'Tivoli' in de Koningstraat. Momenteel heeft Den Helder 140 panden aangewezen als gemeentelijk monument en 343 beeldbepalende panden. De lijsten met gemeentelijke monumenten en beeldbepalende panden zijn als bijlagen bij deze nota gevoegd.

6.2 Archeologie

Den Helder heeft tot nu toe voor de archeologie geen beleid ontwikkeld en alleen ad hoc gereageerd op ontwikkelingen. Wij zijn ons bewust van de noodzaak dit beleidsterrein meer te ontwikkelen en te anticiperen op nieuwe wetgeving.

6.3 Historische geografie

Er is een aantal publicaties geweest op dit gebied. Die kennis is uitgangspunt voor verdere ontwikkeling van Den Helder, bv. het Stadshart.

7. Algemene hoofdlijnen van beleid

7.1 Aanbevelingen bestaand beleid

7.1.1 Gemeentelijke monumentencommissie

In 1991 is de "Monumentenverordening der gemeente Den Helder" vastgesteld. Aansluitend is overgegaan tot de installatie van een Monumentenplannencommissie en een Monumentencommissie. De Plannencommissie adviseerde het college over bouwplannen van monumenten. De Monumentencommissie adviseerde over de aanwijzing van monumenten en beeldbepalende panden, voerde periodieke controles uit, adviseerde over mutaties en beoordeelde subsidieaanvragen. Sinds 1999 zijn beide commissies praktisch geïntegreerd tot één commissie.

De monumentencommissie is voor het college van B. en W. hét adviesorgaan op het gebied van cultuurhistorie. De samenstelling en de taken van de commissie zullen hierop aangepast worden. Hiertoe wordt een voorstel uitgewerkt in de gemeentelijke monumentenverordening, waarbij het VNG-model leidraad is.

7.1.2 Handhaving en controle

Handhaving van waardevolle elementen en controle op de onderhoudstaat van monumenten, beeldbepalende panden en waardevolle objecten en terreinen is van groot belang zijn. Stringente controle en een actieve benadering van de monumenteigenaren kan in samenwerking tussen gemeente en monumenteigenaren de woon- en leefomgeving verbeteren. De beleidsmedewerker Cultuurhistorie dient hier nader invulling aan te geven. Integraal werken tussen de verschillende disciplines is hierbij een uitgangspunt.

7.2 Nieuwe beleidsvoornemens

7.2.1 Bestemmingsplannen

Een bestemmingsplan geeft voorschriften voor de bestemming en het gebruik van gronden en panden. Het cultuurhistorische aspect krijgt nog niet in alle bestemmingsplannen in voldoende mate aandacht.

Bij nieuwe planvorming dient in een zo vroeg mogelijk stadium door inschakeling van de monumentencommissie aandacht te zijn voor de cultuurhistorische aspecten. Alleen op deze manier kan cultuurhistorie kansen bieden aan bevordering van de kwaliteit.

7.2.3 Welstandsnota

De nieuwe Welstandsnota geeft per gebied de zogenaamde 'gebiedsgerichte' criteria aan die bepalend zijn bij bouwplannen en ruimtelijke (her)inrichtingsprojecten. De nieuwe Woningwet legt een duidelijke koppeling tussen cultuurhistorie en welstandszorg, zodat bij de gebiedsgerichte criteria rekening gehouden moet worden met de cultuurhistorische waarden in Den Helder. De nieuwe Welstandsnota is in ontwikkeling en gaat volgend jaar de inspraak in. De monumentencommissie zal gevraagd worden hierover te adviseren.

Foto boven:
Fort Kijkduin,
restaurant

Foto rechts:
Spoorstraat

8. Hoofdlijnen van beleid historische (steden)bouwkunst

8.1 Bestaand beleid historische (steden)bouwkunst

8.1.1 Gemeentelijke monumenten en beeldbepalende panden

Op grond van de Monumentenverordening is in 1990/1991 een inventarisatie opgesteld van gemeentelijk waardevolle panden die heeft geleid tot aanwijzing van gemeentelijke monumenten en beeldbepalende panden. Panden worden ouder, standpunten veranderen, wijzingen aan panden worden uitgevoerd, zodat periodieke (her)inventarisaties van de waarden van de objecten nodig zijn. Daarnaast is het noodzaak de in 1990 gemaakte beperkte beschrijvingen van de panden uitgebreider te beschrijven.

Foto rechts:
Westgracht,
voormalige
Lutherse kerk,
nu apparte-
menten

8.1.2 Selectiecriteria

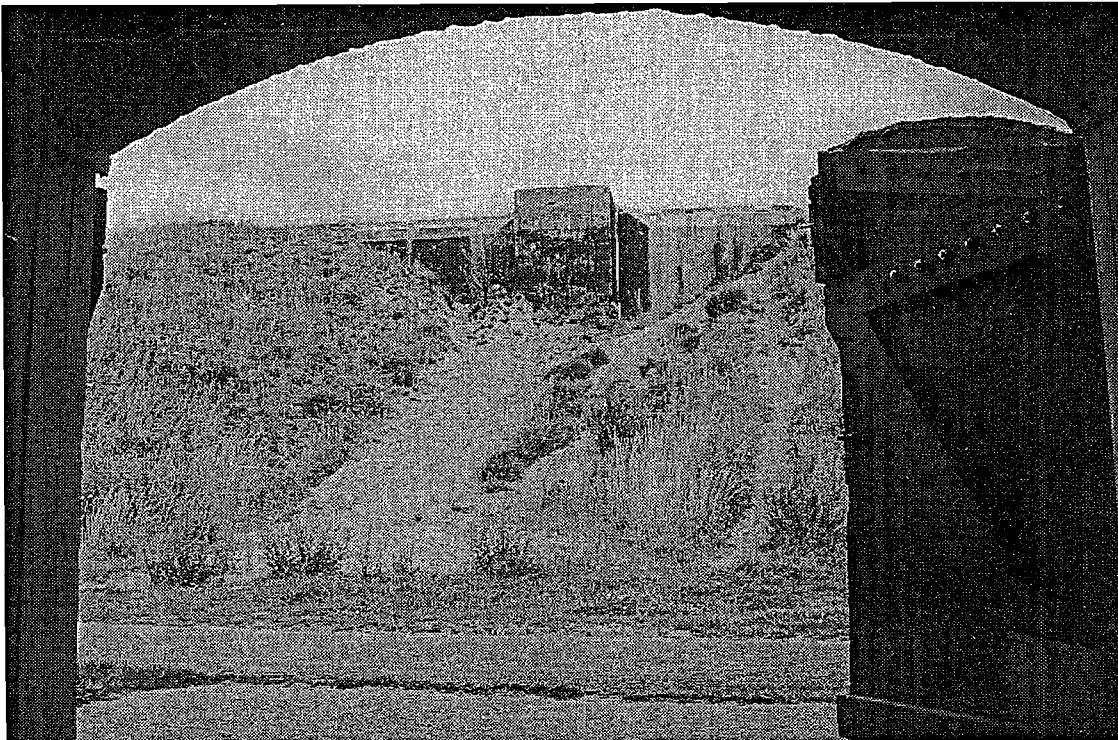
De inventarisatie van de gemeentelijke monumenten en beeldbepalende panden is gedaan op grond van selectiecriteria. De destijds gebruikte selectiecriteria lijken enigszins beperkt en geven te weinig mogelijkheden voor bescherming van archeologische vindplaatsen en historisch geografisch waardevolle terreinen. Objectieve en uitgebreide selectiecriteria zullen, in samenwerking met de monumentencommissie, moeten worden opgesteld. Een voorzet is als bijlage bijgevoegd.

Gedenkteken "Voor hen die vielen", op rotonde Vijfsprong

8.1.3 Open Monumentendag

Open Monumentendag is een trefzeker instrument om de cultuurhistorie onder de aandacht te brengen van bevolking en toeristen. Een aantrekkelijk programma kan bezoekers naar Den Helder trekken en is voor de bewoners en bedrijven een zeer informatieve dag. Tijdens de Open Monumentendag wordt jaarlijks de Renovatieprijs uitgereikt, voor een in het voorafgaande jaar 'best gerenoveerde woning, die daardoor de grootst mogelijke bijdrage heeft geleverd aan verbetering van het woon- en leefklimaat'. De jaarlijkse Open Monumentendag wordt de laatste jaren op initiatief van de gemeente georganiseerd met behulp van vrijwilligers. Het verdient aanbeveling een werkgroep in het leven te roepen die belast wordt met de organisatie. De samenstelling kan (afgezien van een vaste kern) jaarlijks variëren, afhankelijk van het landelijke thema. Taken en bevoegdheden dienen vooraf duidelijk te zijn.

Fort Dirksz Admiraal, bunker langs Nieuweweg

8.1.4 Cosmeticaregeling

Monumenten en beeldbepalende panden kunnen in de huidige regeling subsidie ontvangen voor het behoud en herstel van karakteristieke elementen tot een maximum van € 450,- per jaar. De bijdrage strekt ertoe eigenaren te stimuleren juist deze uitzonderlijke onderdelen van hun pand te behouden of in ere te herstellen. Voorgesteld wordt deze subsidieregeling onder te brengen in het zgn. Helders Restauratiefonds, waarover separaat geadviseerd wordt.

8.1.5 Cascoherstelregeling

Voor gemeentelijke monumenten en overige oude panden kan op grond van de Cascoherstelregeling een bijdrage worden verstrekt voor cascoherstel. Het subsidiepercentage bedraagt 50% van de subsidiabele kosten, afhankelijk van het inkomen van de aanvrager. Voorgesteld wordt deze subsidieregeling onder te brengen in het zgn. Helders Restauratiefonds, waarover separaat geadviseerd wordt.

8.1.6 De Stelling van Den Helder

De structuurvisie over de Stelling van Den Helder is gereed. Deze visie draagt het bewustzijn uit van het unieke daarvan en geeft een concept voor de samenhang en het toekomstige gebruik van de onderdelen. De structuurvisie van de Stelling van Den Helder dient uitgangspunt voor verdere ruimtelijke planvorming in Den Helder te zijn.

Fort Dirkz Admiraal, bunker langs Nieuweweg

8.2 Nieuwe beleidsvoornemens historische (steden)bouwkunst

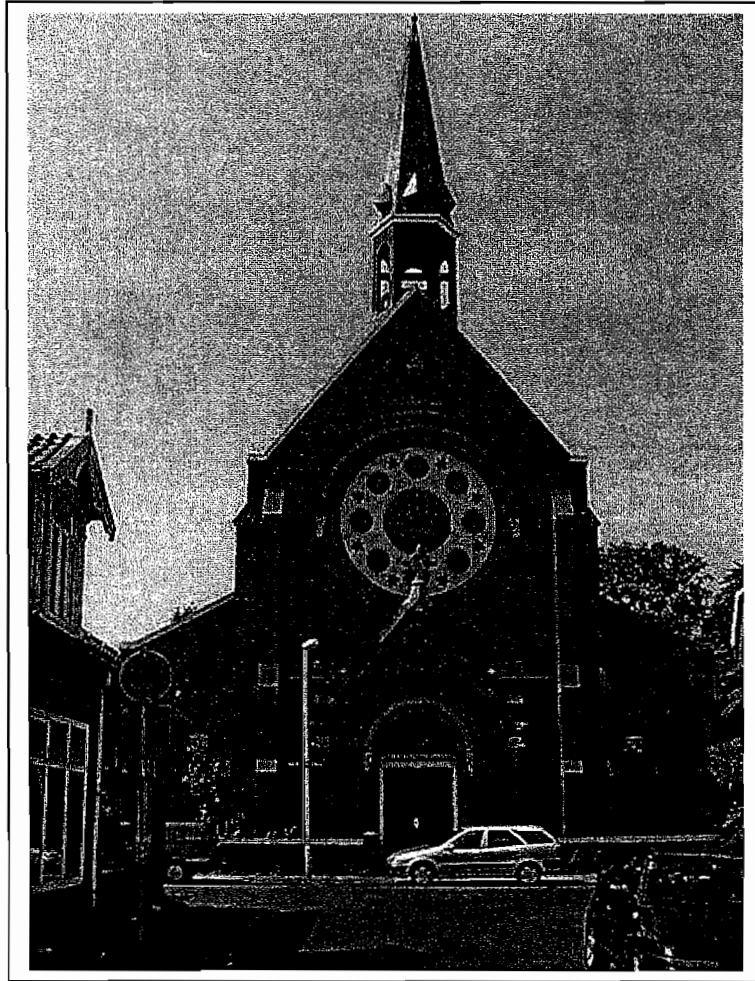
8.2.1 Beschermd stadsgezicht

Het gebied van de Stelling van Den Helder, incl. grachtengordel, wordt door het Rijk als beschermd stadsgezicht aangewezen. Aanwijzing tot beschermd stadsgezicht is de best mogelijke bescherming van historisch geografische waarden. Bescherming als stadsgezicht moet uitgewerkt worden in een gedetailleerd bestemmingsplan waardoor nadere eisen worden gesteld aan (ver)bouwplannen van zich in het gebied bevindende panden en objecten. Het welstandsbeleid en/of Beeldkwaliteitplan vullen de nadere eisen in.

8.2.2 Herbestemming monumentale panden en strategisch aankopen

Het zorgvuldig omgaan met de cultuurhistorie uit zich ook in het voorkomen van aantasting door sloop of herbestemming van historisch waardevolle gebouwen of terreinen. Daarvoor is het ontwikkelen van een herbestemmingsbeleid noodzakelijk waarbij de monumentencommissie een aanzet toe kan geven. Aspecten die hierbij worden betrokken zijn strategisch aankopen, Wet Voorkeursrecht Gemeenten, wijzigings- en uitwerkingsbevoegdheden in bestemmingsplannen en advisering over herbestemmingen. De wijze waarop deze bescherming kan plaatsvinden moet nader uitgewerkt worden.

8.2.3 Herbestemming gebruikt materiaal

Bij het afgeven van monumentenvergunningen en sloopvergunningen kan aan de eigenaren verzocht worden waardevolle elementen voor hergebruik aan te bieden. Als deze in een depot worden ondergebracht kunnen andere monumenteigenaren van dit historisch bouwmateriaal gebruik maken. Gezocht moet worden naar een wijze waarop historisch waardevol materiaal hergebruikt kan worden.

8.2.4 Monumentale bomen

Bomen die een grote beeldbepalende waarde hebben voor de historische geografie van Den Helder kunnen het behouden waard zijn. Nader onderzoek hoe is op zijn plaats.

8.2.5 Gemeentelijke Revolving Fund

Er zijn plannen om te komen tot een Helders restauratiefonds samen met Woningstichting Den Helder. Het Nationaal Restauratiefonds kan een dergelijke subsidieregeling of lening voor ons regelen via een zgn. Revolving Fund. Uit een eenmalig, door de raad beschikbaar te stellen bedrag worden (laagrentende) leningen verstrekt aan monumenteigenaren. Met de renteopbrengsten kan opnieuw geld worden uitgegeven. Bij dit Gemeentelijke Revolving Fund zullen ook de Cascoherstelregeling en de cosmeticaregeling ondergebracht worden. Uitgangspunt is het stimuleren van onderhoud aan gemeentelijke monumenten en beeldbepalende panden door het beschikbaar stellen van laagrentende leningen en/of subsidie.

Een punt van discussie is onderzoek te doen naar het instellen van een Monumentenspaarfonds. Een fonds waarin monumenteigenaren hun onroerende zaakbelasting storten zodat dit bedrag weer gebruikt kan worden voor onderhoud aan de gemeentelijke monumenten.

8.2.6 Stichting Monumentenwacht

Beleidsvoornemen

Stimuleren van onderhoud en beheer van gemeentelijke monumenten door inschakeling van de Stichting Monumentenwacht Noord-Holland.

Toelichting

Een monumentenwachter herstelt tijdens tweejaarlijkse inspecties bij woonhuizen (bij kerken jaarlijks) kleine gebreken direct en stelt concrete maatregelen voor om grotere gebreken in onderhoud aan te pakken. De gemeente kan hierbij stimulerend optreden door het lidmaatschap van de Monumentenwacht voor monumenteigenaren te vergoeden. De eigenaar betaalt dan zelf alleen de kosten voor inspectie. Een bijkomend voordeel is dat de gemeente goed inzicht krijgt in de technische staat van de monumenten en beeldbepalende panden.

Voorstel:

Monumenteigenaren een abonnement aanbieden op de Stichting Monumentenwacht en de (jaarlijkse) abonnementskosten te vergoeden.

8.3 Bescherming nautische monumenten.

Beleidsvoornemen:

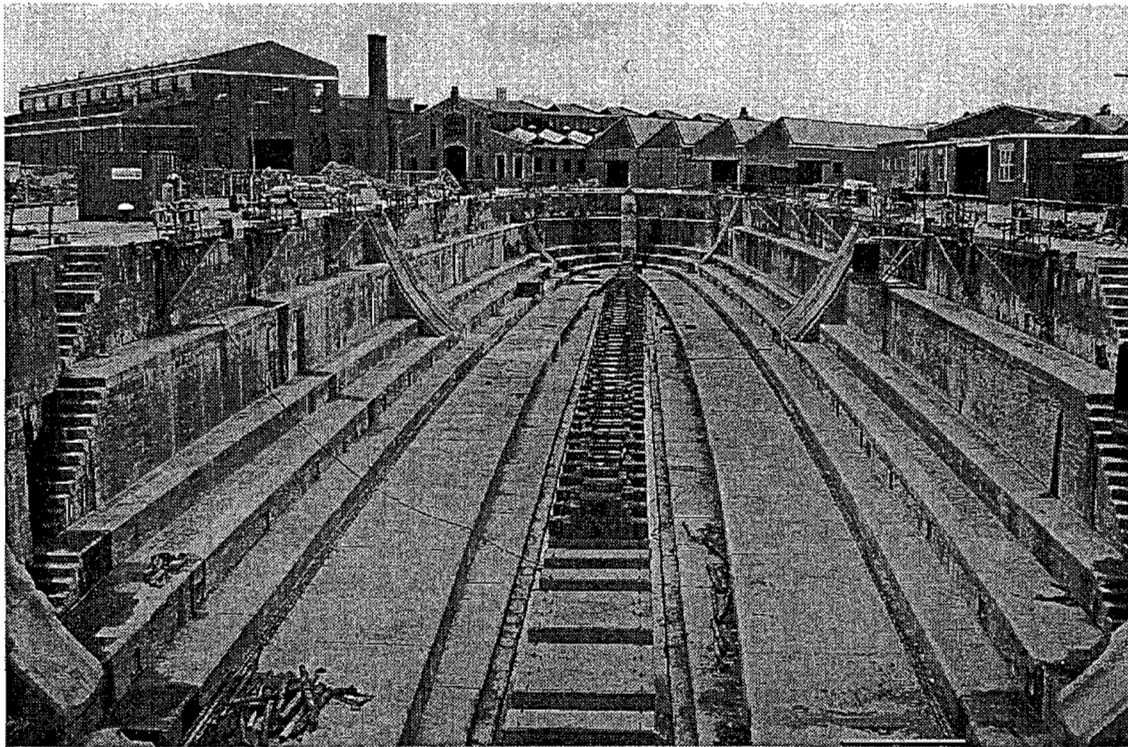
Hoofddoel van beleid is het beschermen van nautische monumenten die een binding of relatie hebben met Den Helder.

De identiteit van Den Helder bestaat voor een belangrijk deel uit de binding met het water en de scheepvaart. Het ligt daarom voor de hand nautische monumenten die een binding of een relatie hebben de geschiedenis van Den Helder bescherming te bieden.

Overige beschermingsmogelijkheden voor varende monumenten zijn:

- Creëren van ligplaatsen en goede afmeermogelijkheden en hanteren van aantrekkelijke (haven)tarieven voor oude schepen.
- Bieden van restauratiefaciliteiten door een passende plek in het stadsbeeld waar (tegen betaling) onderhoud/restauratie van oude schepen kan plaatsvinden.
- Creëren van een museumhaven dit zijn havens die specifiek zijn gericht op het bieden van een ligplaats aan historische schepen.

In de monumentenverordening kan een praktische regeling worden opgenomen ter ondersteuning van de bescherming.

Oude Rijkswerf, dok